

DEEL I

INTRODUCTIE IN DE STRAFRECHTELIJKE CRIMINOLOGIE

DE GRONDSLAGEN VAN DE STRAFRECHTELIJKE CRIMINOLOGIE

Benny van der Vorm

INLEIDING

Dit boek handelt over de criminologische deeldiscipline ‘strafrechtelijke criminologie’. In deze deeldiscipline staat de relatie tussen criminologie en strafrecht centraal. Van alle rechtsgebieden mag vooral het strafrecht zich op veel belangstelling verheugen. Geheel vreemd is dit niet, daar het strafrecht het enige rechtsgebied is dat de mogelijkheid biedt om vrijheidsstraffen op te leggen. Dit lijkt wellicht evident, maar vanuit een juridisch perspectief is het ook mogelijk dat buiten het strafrecht om vrijheidsstraffen worden opgelegd. Uit art. 15 lid 1 Grondwet blijkt dat buiten de gevallen bij of krachtens de wet bepaald niemand zijn vrijheid mag worden ontnomen. Vrijheidsontneming is dus alleen mogelijk, wanneer hiervoor een wettelijke grondslag aanwezig is; een strafrechtelijke grondslag is dus niet vereist. Art. 113 lid 3 Grondwet geeft vervolgens aan dat een straf van vrijheidsontneming uitsluitend door de rechterlijke macht kan worden opgelegd. Wederom wordt niet vereist dat het de strafrechter is die vrijheidsstraffen moet (kunnen) opleggen; ook het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) stelt niet de eis dat vrijheidsstraffen uitsluitend door strafrechters moeten worden opgelegd. In theorie zouden dit dus ook de civiele of bestuursrechters kunnen zijn, mits hiervoor een wettelijke grondslag bestaat.

Dit voorbeeld geeft aan dat iets vanzelfsprekends als de oplegging van de vrijheidsstraf door de strafrechter ook op een heel andere wijze zou kunnen geschieden. De vraag is natuurlijk wel in hoeverre het zinvol is om ook andere rechters te belasten met de mogelijkheid om vrijheidsstraffen op te leggen.¹ Aan de ene kant hebben strafrechters bij uitstek expertise op het gebied van vrijheidsontneming. Aan de andere kant kunnen bestuursorganen reeds vrijheidsbeperkende maatregelen opleggen, zoals gebiedsverboden ter handhaving van de openbare orde. Criminologisch onderzoek naar de oplegging van vrijheidsstraffen (meer specifiek peno-

1. Hulsman zou de toevoegde waarde hiervan zeker niet zien, omdat hij de vrijheidsstraf ziet als een maatschappelijk probleem. Zie Van Swaaningen & Blad 2013, p. 12.

logisch² onderzoek) zou in dit verband kunnen uitwijzen of er een toevoegde waarde is om de mogelijkheid om vrijheidsstraffen op te leggen te verbreden. Empirisch onderzoek moet dan uitwijzen of er inderdaad een (maatschappelijke) noodzaak aanwezig is, maar juridisch onderzoek zou ook nodig zijn, omdat het stelsel van de oplegging van vrijheidsstraffen dan geheel op de schop moet. Hoewel het niet realistisch lijkt dat de bestuursrechter de mogelijkheid krijgt om vrijheidsstraffen op te leggen, kan niet worden ontkend dat sommige overtredingen in het Derde Boek van het Wetboek van Strafrecht (Sr) zonder problemen kunnen worden overgeheveld naar het bestuursrecht.³ Dit betekent dan natuurlijk niet dat de bestuursrechter daarom ook de mogelijkheid moet krijgen om de hechtenis als straf – de zogenoemde bestuursrechtelijke vrijheidsstraf – te kunnen opleggen, maar vanuit een juridisch perspectief is het zeker niet ondenkbaar. Zo kan de burgemeester inmiddels steeds meer worden beschouwd als een sheriff⁴ en een strafvende burgemeester⁵ en slechts de toekomst kan uitwijzen hoe sterk het bestuursrecht verder wordt uitgebouwd met strafrechtelijke uitgangspunten en mogelijkheden. Criminologisch onderzoek naar deze vraagstukken zal dan ook zeker niet achterwege kunnen blijven.⁶

Het voorgaande laat zien dat de kwestie omtrent de oplegging van vrijheidsstraffen zowel vanuit een juridisch als een criminologisch perspectief kan worden gezien.⁷ In dit boek staat de wisselwerking tussen juridische, voornamelijk strafrechtelijke, en criminologische inzichten centraal. Alvorens concreet in te gaan op deze wisselwerking zal eerst aandacht worden besteed aan de relatie tussen strafrecht en criminologie in algemene zin (paragraaf 2). Ten tweede wordt de inhoud van de deeldiscipline ‘strafrechtelijke criminologie’ besproken (paragraaf 3). Ten derde komt de algemene vraagstelling aan bod (paragraaf 4), waarna wordt geëindigd met een bespreking van de inhoud van dit boek (paragraaf 5).

2

DE RELATIE TUSSEN STRAFRECHT EN CRIMINOLOGIE

Criminologie (door sommigen ook wel aangeduid als ‘misdaadkunde’⁸) en strafrecht zijn verschillende disciplines, die allebei aan Nederlandse rechtenfaculteiten worden gedoceerd. Hoe verhouden beide disciplines zich nu tot elkaar? Het is algemeen bekend dat het strafrecht wordt aangeduid als een normatieve weten-

-
2. De penologie wordt ook aangeduid als de leer van het straffen en is als een onderdeel van de criminologie.
 3. Van der Vorm 2020a.
 4. Van der Vorm & Van Duyne 2020.
 5. Van der Vorm 2017.
 6. Meer specifiek zal vooral de deeldiscipline van de criminologie, de ‘bestuursrechtelijke criminologie’, zich met dergelijke vraagstukken bezighouden. Zie Van der Vorm 2018.
 7. Dit is slechts een voorbeeld van wisselwerking tussen criminologische inzichten en strafrechtelijke vraagstukken. Voort kan worden gedacht aan de invloed van empirisch-juridisch onderzoek op strafbaarstellingen. Zie ook hoofdstuk 3 (Buisman); zie eveneens Van der Leun 2021.
 8. Van Duyne 1997, p. 2.

schap⁹ in tegenstelling tot de criminologie, die wordt omschreven als een empirische wetenschap. Wat is nu precies het verschil tussen beide disciplines en wat zijn de overeenkomsten? Hoewel de meeste auteurs het erover eens zijn dat de rechtsgeleerdheid normatief van aard is, is het niet geheel duidelijk wat nu precies moet worden verstaan onder een 'normatieve wetenschap'.¹⁰ Brants geeft in haar afscheidsrede aan dat in strikte zin het strafrecht geen wetenschap is, 'maar een normatief discours over strafwaardigheid en hoe daarmee om te gaan'.¹¹ De werkelijkheid van het strafrecht lijkt te zijn beperkt door vooral de geschreven normen die zijn terug te vinden in de voor het strafrecht relevante wet- en regelgeving, of anders geformuleerd de 'normatieve werkelijkheid'. Het strafrecht handelt aldus over het recht van de overheid om burgers te straffen op grond van normschendingen teneinde eigenrichting te voorkomen.¹²

Criminologie, daarentegen, is een empirische wetenschap, waarbij criminaliteit centraal staat en de maatschappelijke reactie daarop. Waar de criminologie uitgaat van een empirisch discours, staat in het strafrecht dus een normatief discours centraal. Dit betekent dat de criminologie is gericht op de waarneembare werkelijkheid. In dit verband wordt vaak opgemerkt dat het strafrecht niet gaat om wat 'is', maar om wat zou moeten zijn. Hiermee wordt bedoeld op de scheiding tussen 'is' en 'ought'.¹³ Nu het strafrecht geen empirische wetenschap is, betekent dit dat het strafrecht geen theorieën bevat die de empirische werkelijkheid proberen te verklaren op grond waarvan voorspellingen kunnen worden gedaan.¹⁴ Ook ontbreken in het strafrecht onderzoeksmethoden die erop zijn gericht om de werkelijkheid in kaart te brengen en voorspellingen te toetsen. Toch moet een en ander ten aanzien van de criminologie worden gerelativeerd. Ten aanzien van de criminologie kan namelijk worden betoogd dat zij geen zelfstandige discipline is, maar veeleer een 'lappenpop'.¹⁵ Hoewel de criminologie naar mijn mening haar normen ontleent aan het strafrecht, wil dit uiteraard niet zeggen dat de criminologen en strafrechtjuristen elkaars werk moeten verrichten.¹⁶ Dit roept echter de vraag op hoe de verhouding is (of dient te zijn?) tussen criminologen en strafrechtjuristen. Brants merkt hier het volgende over op:

'Sociale wetenschappers hoeven niet volledig te zijn ingevoerd in het recht. Evenmin is het nodig dat juristen volledig geschoold zijn in sociaalwetenschappelijke methoden en technieken (...).Maar ze moeten wel weten welk soort resultaten sociaalwetenschappelijk onderzoek kan

-
9. Er wordt overigens door sommige auteurs getwijfeld aan het wetenschappelijke karakter van het recht in het algemeen. Zie bijvoorbeeld Stolker 2003.
 10. Smith 2009, p. 204.
 11. Brants 2013, p. 16. Zie ook Boone & Brants 2020, p. 12.
 12. Kelk & De Jong 2019, p. 1.
 13. Smith 2009, p. 203.
 14. Brants 2013, p. 16.
 15. Van Duyne 1997, p. 1-2.
 16. Brants 2013, p. 17.

opleveren, willen ze die kunnen aanwenden om hun eigen onderzoeksobject, het recht, beter te begrijpen. En ze moeten de mogelijkheden en beperkingen van die resultaten kunnen doorzien.¹⁷

Brants wijst hier nadrukkelijk op een samenwerking tussen criminologen en strafrechtjuristen. Vanuit een academisch perspectief is de relatie echter aangeduid als een 'ongemakkelijke LAT-relatie'.¹⁸ Hiermee wordt bedoeld op het zojuist genoemde verschil tussen een normatief en een empirisch discours, maar ook op de wezenlijke verbondenheid tussen strafrecht en criminologie. De ongemakkelijkheid zit hem in het feit dat de taal van de criminoloog en die van de strafrechtjurist soms verschillen, hetgeen tot misverstanden kan leiden.¹⁹ Ik ben het geheel met Boone en Brants eens, wanneer zij aangeven dat de criminologie verbonden is met de notie van strafbaar gesteld gedrag en zij derhalve een objectwetenschap is.²⁰ In die zin is de criminologie onlosmakelijk verbonden met het strafrecht.²¹ Met betrekking tot de relatie tussen strafrecht en criminologie kunnen naar mijn mening twee verschillende concepten of stromingen worden geïdentificeerd, namelijk de stroming die wordt aangeduid als 'Empirical Legal Studies' (ELS) enerzijds en de geïntegreerde strafrechtswetenschap anderzijds.

In de Rotterdamse oratie van Fijnaut stelt hij ten aanzien van het concept van de geïntegreerde strafrechtswetenschap een vergaande integratie tussen de strafrechtelijke en criminologische disciplines voor.²² In zijn optiek wordt deze wetenschap voorgesteld als een interdisciplinaire wetenschap, die is gebaseerd – op grond van gelijkwaardigheid – op het machtskritische perspectief in de strafrechtswetenschap en het interactionistische (macro)perspectief in de criminologie. Kennis van het positieve strafrecht is in deze discipline even belangrijk als kennis van de resultaten van etiologisch-criminologisch onderzoek.²³ Voor Fijnaut is de strafrechtswetenschap een interdisciplinaire, historische en comparatieve wetenschap.²⁴

Het concept van de geïntegreerde strafrechtswetenschap is bekritiseerd. Zo heeft Van Swaaningen aangegeven dat het idee van de geïntegreerde strafrechtswetenschap in zekere zin achterhaald is en vanuit een methodologisch perspectief onwenselijk en waarschijnlijk onmogelijk is. Naar zijn mening is de relatie tussen het strafrecht en de criminologie vooral gelegen in de wederzijdse reflectie. De eigenstandigheid van het strafrecht en de criminologie moet behouden blijven.²⁵

17. Brants 2013, p. 18.

18. Boone & Brants 2020, p. 12.

19. Boone & Brants 2020, p. 14.

20. Boone & Brants 2020, p. 13.

21. Dit is een positivistisch perspectief op de criminologie, waarbij 'criminaliteit' wordt beschouwd als de harde kern van de criminologie.

22. Fijnaut 1986. In zekere zin bouwt Fijnaut verder op het gedachtengoed van zijn Rotterdamse voorganger Hulsman. Zie Van de Bunt & Van Swaaningen 2013, p. 54.

23. Fijnaut 1994, p. 342.

24. Fijnaut 1986, p. 79.

25. Van Swaaningen 2011, p. 261.

Van de Bunt uit soortgelijk commentaar. Volgens Van de Bunt is een gevaar van de geïntegreerde strafrechtswetenschap erin gelegen dat het sociaalwetenschappelijke begrijpen niet mag worden verward met het normatief-juridisch beoordelen van de feiten. De onderscheidingen tussen strafrecht en criminologie mogen niet vervagen en deze liggen constant op de loer in het concept van de geïntegreerde strafrechtswetenschap.²⁶ Groenhuijsen geeft aan dat er na de uitvoering van empirisch onderzoek ruimte is voor de specifieke juridische afweging van belangen. Er is altijd een normatief 'sprongetje' nodig.²⁷ De Hullu heeft bewondering voor het concept van de geïntegreerde strafrechtswetenschap, maar is wel van mening dat de ambitie van Fijnaut 'rijkelijk hoog gegrepen is wanneer die naar individuele onderzoekers wordt doorgetrokken'.²⁸ Op grond van het voorgaande zal het geen verrassing zijn dat de geïntegreerde strafrechtswetenschap, zoals deze door Fijnaut wordt voorgestaan (in Rotterdam), nooit geheel tot wasdom is gekomen.²⁹ Toch lijkt deze ambitie nog steeds relevant waar wordt gevraagd om 'T-shaped lawyers'.³⁰

Van de geïntegreerde strafrechtswetenschap moeten de ELS worden gescheiden. Er bestaan verschillende definities van ELS, maar volgens Bijleveld kunnen uit deze definities drie verschillende kenmerken van empirisch-juridisch onderzoek worden gevonden, namelijk:

'(1) an empirical legal study poses questions about the law, (2) it uses empirical data to answer those questions, and (3) the answers to these questions are legally relevant.'³¹

Het moge duidelijk zijn dat de ELS een zekere overlap vertonen met de rechtssociologie, de rechtspsychologie, de rechtseconomie en de criminologie. Volgens Marseille en Bijleveld onderscheidt de ELS-stroming zich echter van deze disciplines, omdat in empirisch-juridisch onderzoek het recht centraal staat. In de criminologie, zo geven Marseille en Bijleveld aan, wordt het recht primair onderzocht ten bate van de kennisvermeerdering van de eigen discipline.³² De ELS-onderzoeker is geïnteresseerd in de relatie van de onderzoeksresultaten voor juridische normen en de implicaties ervan voor de rechtspraktijk. Bezien vanuit dit perspectief vertoont de ELS-stroming een grote overeenkomst met de geïntegreerde strafrechtswetenschap. Toch is er een belangrijk verschil: de geïntegreerde strafrechtswetenschap is zowel een normatieve als een empirische wetenschap, terwijl de ELS-stroming nadrukkelijk geen normatieve wetenschap is. De ELS leveren empirische resultaten

26. Van de Bunt 2011, p. 37. In de zaak-François heeft Fijnaut de geïntegreerde strafrechtswetenschap voor het eerst toegepast, maar volgens Van de Bunt heeft Fijnaut zich hier in dit specifieke geval vergrepen aan de complexiteit van dit concept. Zie Van de Bunt 2011, p. 38.

27. Groenhuijsen 2011, p. 126.

28. De Hullu 2011, p. 142.

29. Van de Bunt & Van Swaeningen 2013, p. 66.

30. Vgl. Mak 2017.

31. Bijleveld 2019.

32. Marseille & Bijleveld 2018.

met juridische relevantie voor de rechtspraktijk.³³ Marseille en Bijleveld wijzen er terecht op dat veel empirisch-juridisch onderzoek wordt verricht door niet-juristen of dat empirisch onderzoek wordt verricht in samenwerking met juristen. In de praktijk lijkt het echter niet altijd eenvoudig te zijn om de empirische resultaten te koppelen aan normatieve kwesties, waardoor vele initiatieven zijn ontplooid om de ELS-stroming op den duur integraal onderdeel te maken van de juridische wetenschap.³⁴ De vraag kan in dit verband ook worden opgeworpen in hoeverre de ELS-stroming ook een 'eigen' onderzoeksmethodiek bezit of dat deze niet wordt 'geleend' uit de sociale wetenschappen.³⁵ Ook in het omvangrijke boek 'Nederlandse Encyclopedie Empirical Legal Studies' ontbreekt een specifiek hoofdstuk over methoden en technieken van empirisch-juridisch onderzoek.³⁶ Door Van den Bos wordt wel aandacht besteed aan de onderzoeksmethoden in zijn 'Inleiding empirische rechtswetenschap'.³⁷

3 DE INHOUD VAN DE STRAFRECHTELIJKE CRIMINOLOGIE

De term 'strafrechtelijke criminologie' is naar mijn weten geïntroduceerd door Fijnaut. De strafrechtelijke criminologie is naar zijn mening een vorm van bijzondere criminologie.³⁸ Het is jammer dat Fijnaut de strafrechtelijke criminologie niet verder heeft uitgewerkt, ook niet in zijn *magnum opus* 'Criminologie en strafrechtsbedeling',³⁹ terwijl dat gezien de raakvlakken met de geïntegreerde strafrechtswetenschap voor de hand zou hebben gelegen.⁴⁰ Aan de ene kant is de toevoeging van de term 'strafrechtelijke' aan criminologie in mijn optiek overbodig, omdat de criminologie van oudsher is gericht op 'het' strafrecht.⁴¹ In die zin is de term 'strafrechtelijke criminologie' een pleonasme vergelijkbaar met de term 'internationaal verdrag'. Aan de andere kant benadrukt zij juist wel weer de verbondenheid tussen criminologie en strafrecht; een verbondenheid die de laatste tijd zo onder druk

33. Van der Vorm 2018, p. 101.

34. Elbers, Malsch, Van der Laan, Akkermans & Bijleveld 2018.

35. Vgl. Nielsen 2010, p. 951-976.

36. Bijleveld, Akkermans, Malsch, Marseille & Smit 2020.

37. Van den Bos 2020.

38. De bijzondere criminologie heeft overigens weinig van doen met het bijzondere strafrecht. Vgl. Kristen e.a. 2019, p. 18-20; Van der Vorm & Huisman 2019, p. 81-85.

39. In zijn boek 'Criminologie en strafrechtsbedeling' wordt door Fijnaut een historische ontwikkeling van de criminologie beschreven. In dit werk beschrijft Fijnaut de ontwikkeling van het westerse denken over criminaliteit vanaf de zestiende eeuw in relatie tot de geschiedenis van belangrijke strafrechtelijke instellingen als de politie, het gevangeniswezen en de reclassering. Het zwaartepunt van dit boek ligt bij het criminologische gedachtegoed van vóór de jaren zeventig. Zie Fijnaut 2014.

40. Fijnaut 1993, p. 320.

41. Huisman, De Keijser & Weerman 2016, p. 31. In die zin is het naar mijn mening weinig betekenisvol om te spreken van een subdiscipline als de 'rechtscriminologie', terwijl subdisciplines als de rechtseconomie, de rechtspsychologie en de rechtsantropologie alom zijn erkend. In tegenstelling tot de criminologie zijn deze disciplines echter niet intrinsiek verbonden aan het recht.

staat. Deze verbondenheid staat onder druk, omdat nog maar heel weinig criminologen (ook) een juridische opleiding hebben genoten en heel veel criminologisch onderzoek niet meer over het strafrecht gaat.⁴² Zo is het bestuursrecht voor een deel in de plaats gekomen van het strafrecht. Hieruit blijkt dat niet alle criminologie op het strafrecht is gericht. Sterker nog: in het meeste criminologische onderzoek wordt helemaal niet ingegaan op het strafrecht en vaak is er ook geen strafrechtelijke *follow-up* van de zaken die criminologen onderzoeken.⁴³

De strafrechtelijke criminologie is een bijzondere vorm van criminologie – zo geeft Fijnaut aan⁴⁴ – en is hiermee een empirische wetenschap. Hier verschilt zij dus kennelijk van de geïntegreerde strafrechtswetenschap, dat een normatief-empirische wetenschap is. Me dunkt dat het verschil is gelegen in het feit dat de beoefenaren van de strafrechtelijke criminologie niet noodzakelijkerwijs juridisch-normatieve analyses verrichten, terwijl dit wel het geval is in het concept van de geïntegreerde strafrechtswetenschap.⁴⁵ Het komt mij voor dat het tweede verschil erin is gelegen dat het strafrecht en de criminologie in de geïntegreerde strafrechtswetenschap op voet van gelijkwaardigheid tot elkaar staan, terwijl in de strafrechtelijke criminologie het criminologische aspect de boventoon voert en de juridische implicaties van criminologisch onderzoek primair worden overgelaten aan strafrechtjuristen. Dit betekent overigens niet dat de beoefenaren van de strafrechtelijke criminologie geen onderzoek *kunnen* doen naar strafrechtelijke implicaties van criminologisch onderzoek, alleen zijn deze zeldzaam. In dat laatste geval zijn de strafrechtelijke criminologie en de geïntegreerde strafrechtswetenschap moeilijker van elkaar te (onder)scheiden.

Een goed voorbeeld van strafrechtelijke criminologie is het onderzoek naar de strafrechtelijke afhandeling van georganiseerde misdaad. Van Wingerde en Van de Bunt hebben onderzocht in hoeverre er in georganiseerde misdaadzaken discrepanties bestaan tussen de strafeisen van de officier van justitie en de opgelegde vrijheidsstraffen door de rechter, zowel in eerste aanleg als in hoger beroep.⁴⁶ Hun belangrijkste bevinding is 'dat de rechter lager straft dan wordt geëist en dat deze daling zich in hoger beroep doorzet'.⁴⁷ Het aardige van dit onderzoek is dat het sterk verbonden is met de bestuursrechtelijke criminologie; het verschil is hierin gelegen dat de bestuursrechtelijke criminologie is gericht op de empirie van de bestuursrechtelijke handhaving, terwijl strafrechtelijke criminologie is gericht op de werking van het strafrecht.⁴⁸ Een ander voorbeeld van strafrechtelijke crimino-

42. Van Swaaningen 2011, p. 254.

43. Interessant is dat in het verleden de meeste leerstoelen criminologie waren gekoppeld aan een leerstoel strafrecht en de meeste hoogleraren criminologie (en strafrecht) van huis uit jurist waren. Van de Bunt & Van Swaaningen 2013, p. 51.

44. Fijnaut 1993, p. 320.

45. Vgl. Van Swaaningen 2011, p. 257.

46. Van Wingerde & Van de Bunt 2016, p. 19-35.

47. Van Wingerde & Van de Bunt 2016, p. 32.

48. Zie ook Huisman & Kleemans 2017.

logie is het proefschrift van Beckers, waarin een empirisch onderzoek wordt vericht naar de strafrechtelijke aanpak van organisatiecriminaliteit.⁴⁹

Uit het voorgaande zijn de contouren van de strafrechtelijke criminologie duidelijk geworden, maar ontbreekt een duidelijke definitie ervan. In dit verband is het betekenisvol om een onderscheid te maken tussen de algemene en de bijzondere criminologie.⁵⁰ De algemene criminologie omvat volgens Fijnaut de volgende gebieden: filosofische criminologie, historische criminologie en comparatieve criminologie.⁵¹ Naar mijn mening is dit echter een te beperkte weergave van de algemene criminologie. De algemene criminologie omvat meer verschillende discipline invalshoeken, zoals de psychologie en de sociologie. Er kan worden gediscussieerd over de positionering van het strafrecht ten opzichte van de criminologie. Volgens Fijnaut dient de strafrechtelijke criminologie te worden beschouwd als een onderdeel van de bijzondere criminologie en – kennelijk – niet van de algemene criminologie. Indien de criminologie enerzijds niet wordt gezien als een hulpwetenschap van het strafrecht⁵² en anderzijds als een empirische wetenschap wordt gekarakteriseerd, is hier zeker wat voor te zeggen. De rechtswetenschap is immers een normatieve en geen empirische wetenschap. Bezien vanuit dit perspectief omvat de algemene criminologie uitsluitend empirische discipline invalshoeken, terwijl in de bijzondere criminologie wel ruimte is voor normatieve uitgangspunten. Een dergelijke invulling van de algemene en bijzondere criminologie kan er overigens wel toe leiden dat de criminologie zich losmaakt van de (straf)rechtswetenschap, hetgeen ook wordt voorgestaan door de stroming van de kritische criminologen. De fundamentele vraag is in dit verband of het object van de criminologie uitsluitend is gelegen in het strafbare feit of dat ook niet-strafbare gedragingen, zoals bijvoorbeeld overlast, onder het bereik van de criminologie vallen. Fijnaut heeft de strafrechtelijke criminologie niet gedefinieerd en dit is ook te verklaren, omdat sprake is van een eeuwigdurend definitiestrijd in de criminologie.⁵³ In de kern komt deze definitiestrijd neer op de vraag of de criminologie uitsluitend is gericht op strafbaar gesteld gedrag of dat het object van de criminologie breder is. In die laatste opvatting richt de criminologie zich niet alleen op strafbaar gesteld gedrag, maar op alle vormen van afwijkend gedrag. Zo kan bijvoorbeeld worden gewezen op de mate van schade die het individu of de samenleving heeft opgelopen ten gevolge van bepaalde gedragingen.⁵⁴ Ook niet-strafbare gedragingen die

49. Beckers 2017.

50. Er lijkt overigens sprake te zijn van een tendens om de focus van de criminologie nader in te kleuren. Zo kan worden gewezen op de 'groene' criminologie, die onder andere is gericht op de milieucriminaliteit. Zie Van Uhm & Spapens 2018. Daarnaast bestaat kennelijk ook de 'blauwe' criminologie. Zie Huisman, Camphuysen & Bijleveld 2018.

51. Deze driedeling vertoont overigens gelijkenis met de voorgestelde driedeling van de geïntegreerde strafrechtswetenschap, zoals deze door Fijnaut wordt voorgestaan. Zie Fijnaut 1986.

52. Anders: Huisman 2018, p. 461. Huisman ziet de criminologie toch vooral als een hulpwetenschap van het strafrecht.

53. Garland 2002.

54. Boone & Brants 2020, p. 13.

leiden tot schade zouden dan onder het bereik van de criminologie vallen. Deze laatste categorie van gedragingen valt niet onder het bereik van de strafrechtelijke criminologie. Naar mijn mening kan de strafrechtelijke criminologie als volgt worden gedefinieerd:

‘een empirische wetenschap, die is gericht op de wijze waarop de strafrechtelijke actoren toepassing geven aan de strafrechtelijke handhaving.’^{55/56}

Deze definitie is beperkter dan algemene definities van de criminologie, waarin de criminaliteit en de maatschappelijke reactie erop als zodanig centraal staan. In de *strafrechtelijke* criminologie wordt vooral aandacht besteed aan de werking van de strafrechtelijke handhaving.⁵⁷ Dit vereist enerzijds dat kennis en inzicht nodig zijn van het juridische instrumentarium dat verbonden is met deze handhaving en anderzijds de (empirische) werkelijkheid van de hierbij betrokken strafrechtelijke actoren. In dit verband kan worden gedacht aan actoren als de politie, het Openbaar Ministerie (OM) en de strafrechtspraak. De strafrechtelijke criminologie houdt zich dus niet bezig met theorievorming omtrent het verklaren en voorspellen van strafbaar gesteld gedrag. Dat is het domein van de etiologische criminologie. Wel laat de strafrechtelijke criminologie ruimte voor penologische inzichten. Ook in de penologie is aandacht voor strafrechtelijke actoren, maar dan vooral in penitentiare zin. De strafrechtelijke handhaving dient in dit verband ruim te worden opgevat, zodat ook de executie- en tenuitvoerleggingsfase eronder vallen. Een andere constatering is dat de strafrechtelijke criminologie een empirische wetenschap is en geen normatieve. Uiteraard kan de strafrechtelijke criminologie, zoals reeds is gebleken, niet los worden gezien van het juridische kader waarin de strafrechtelijke handhaving plaatsvindt. Dit betekent dat de strafrechtelijke criminologie niet hetzelfde is als ‘criminologisch strafrecht’. Criminologisch strafrecht is naar mijn mening geen apart rechtsgebied of onderdeel van het strafrecht als zodanig, maar het suggereert wel dat het een normatieve wetenschap is. Daar ligt dus een verschil met de strafrechtelijke criminologie, dat een criminologische deeldiscipline is.⁵⁸

De vraag is nu hoe de strafrechtelijke criminologie zich precies verhoudt tot de strafrechtspleging. De strafrechtspleging is naar mijn mening verbonden met wat wordt aangeduid als ‘institutionele criminologie’. Hoewel de institutionele crimi-

55. Deze definitie vertoont een verwantschap met de door mij voorgestelde definities van ‘bestuursrechtelijke criminologie’ en ‘bestuursrechtelijke victimologie’. Zie Van der Vorm 2018 en Van der Vorm 2020b. Naar mijn mening is de bestuursrechtelijke criminologie te beschouwen als de ‘tweelingbroer’ van de strafrechtelijke criminologie. Het is overigens zeer de vraag in hoeverre het concept van de geïntegreerde strafrechtswetenschappen en dat van de strafrechtelijke criminologie zijn te beschouwen als identiek. Fijnaut lijkt beide niet te beschouwen als dezelfde wetenschappen, maar werkt de verschillen verder niet uit. Zie Fijnaut 1993, p. 320.

56. Voor de volledigheid dient te worden opgemerkt dat deze definitie niet noodzakelijkerwijs door iedere auteur van dit boek wordt onderschreven.

57. Vgl. C. Fijnaut 2021, p. 620-635.

58. Zie ook hoofdstuk 2 (Van Swaaningen).

nologie – net zoals de strafrechtelijke criminologie – door Fijnaut wordt aangemerkt als bijzondere criminologie,⁵⁹ lijkt mij dat de ‘strafrechtspleging’ als zodanig meer verbonden is met de bestuurskunde dan met de strafrechtelijke criminologie. De strafrechtelijke criminologie is in dat opzicht ook meer juridisch van aard dan de strafrechtspleging. De strafrechtspleging lijkt mij het object van de institutionele criminologie te zijn.⁶⁰ Desalniettemin kan niet worden ontkend dat er een grote overlap bestaat tussen strafrechtelijke criminologie en strafrechtspleging.

Een interessante vraag blijft ook wat nu het verschil is tussen onderzoek dat wordt gepresenteerd in het verband van de ELS-stroming en onderzoek dat een voorbeeld is van strafrechtelijke criminologie. Kijkend naar de definities van ELS en de strafrechtelijke criminologie moet worden opgemerkt dat ELS ruimer is dan de strafrechtelijke criminologie. De strafrechtelijke criminologie is onlosmakelijk verbonden met het strafrecht, terwijl dit niet het geval is bij ELS. In de reeds gemoreerde ‘Nederlandse Encyclopedie Empirical Legal Studies’ staan verschillende rechtsgebieden centraal: privaatrecht, bestuursrecht en strafrecht. Naar mijn mening *kan* onderzoek dat wordt aangemerkt als ELS ook worden aangemerkt als een voorbeeld van strafrechtelijke criminologie, maar dit is geen vereiste. Een voorbeeld van onderzoek dat onder beide noemers is te brengen, is onderzoek naar strafrechtelijk sanctierecht.⁶¹

4

DE ALGEMENE VRAAGSTELLING

In dit boek staat de inhoud van de strafrechtelijke criminologie centraal. Hoewel de strafrechtelijke criminologie – in tegenstelling tot de verwante bestuursrechtelijke criminologie en victimologie – niet is aan te merken als een jonge discipline, kan een studie naar de strafrechtelijke criminologie een bijdrage leveren aan de effectiviteit van de strafrechtelijke handhaving in de breedste zin des woords. Er wordt beoogd om een antwoord te geven op de volgende centrale onderzoeksvraag:

Wat leert criminologisch onderzoek over de effectiviteit van de strafrechtelijke handhaving ten aanzien van zware vormen van misdaad met een grensoverschrijdend karakter, te weten georganiseerde misdaad, organisatiecriminaliteit, terrorisme, mensenhandel en cybercriminaliteit?

Uit deze hoofdvraag blijkt dat dit boek zich beperkt tot een aantal vormen van zware criminaliteit. Deze selectie is voor een belangrijk deel gebaseerd op de genoemde vormen van misdaad die zijn te vinden in art. 83 lid 1 Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU). In deze bepaling worden de volgende misdadenvormen aangemerkt als bijzonder zware criminaliteit met een grensoverschrijdende dimensie: terrorisme, mensenhandel en seksuele uitbuiting

59. Fijnaut 1993, p. 320.

60. Van der Vorm 2020b, p. 17.

61. Boone 2020.

van vrouwen en kinderen, illegale drugshandel, illegale wapenhandel, het witwassen van geld, corruptie, de vervalsing van betaalmiddelen, computercriminaliteit en de georganiseerde criminaliteit. De meeste van deze vormen van misdaad worden besproken in dit boek. Geen aandacht zal worden besteed aan illegale drugshandel, illegale wapenhandel, witwassen, corruptie en de vervalsing van betaalmiddelen. De keuze voor de genoemde misdadvormen in de hoofdvraag is enigszins arbitrair. Er is gepoogd om in ieder geval de zwaarste vormen van misdaad te bespreken, zowel vanuit een juridisch als een criminologisch perspectief. Het is niet uit te sluiten dat in een nieuwe druk aandacht zal worden besteed aan andere (zware) vormen van misdaad. Aan de hand van de hoofdstukken in dit boek zal de onderzoeksvraag beantwoord kunnen worden.

5 DE INHOUD VAN DIT BOEK

Het boek 'Strafrechtelijke criminologie' bestaat uit zeven verschillende blokken. In elk blok – met uitzondering van het eerste en het laatste – wordt de betreffende vorm van misdaad in ieder geval vanuit een strafrechtelijk en een criminologisch perspectief benaderd. Daarnaast wordt de misdadvorm gezien vanuit een ander perspectief, zoals bestuursrechtelijk, internationaal of holistisch.⁶²

Dit boek vangt aan met het eerste blok, dat is getiteld 'Introductie in de strafrechtelijke criminologie', waarvan dit onderhavige hoofdstuk een onderdeel vormt. Dit blok bestaat uit een hoofdstuk dat handelt over criminaliteit en maatschappelijke schadelijkheid (*René van Swaanningen*), de criteria voor strafbaarstelling (*Sanne Buisman*) en de methoden en technieken in de strafrechtelijke criminologie (*Marc Simon Thomas*).

Na deze algemene introductie wordt de focus gericht op het fenomeen van de georganiseerde misdaad. In de criminologische bijdrage wordt het verschijnsel georganiseerde misdaad onder de loep genomen (*Petrus C. van Duyne*). Vervolgens wordt nader aandacht besteed aan art. 140 Sr en de relevantie ervan voor de strafrechtelijke aanpak van georganiseerde misdaad (*André Kesteloo*). Voorts wordt de relatie gelegd tussen de groene criminologie en de georganiseerde misdaad (*Daan van Uhm*).

Het derde blok handelt over organisatiecriminaliteit. Organizatiecriminaliteit wordt allereerst gezien vanuit een criminologisch perspectief (*Lieselot Bisschop en Karin van Wingerde*). Daarna zal de strafrechtelijke aanpak van organisatiecriminaliteit worden besproken (*Joep Lindeman*) en hetzelfde geldt voor de bestuursrechte-

62. De enige uitzondering hierop is blok II, waar de georganiseerde misdaad wordt behandeld. De georganiseerde misdaad wordt uitsluitend vanuit een criminologisch en strafrechtelijk perspectief geanalyseerd. Voor de bestuursrechtelijke aanpak van georganiseerde misdaad wordt verwezen naar Van der Vorm 2018. Ook zijn grote delen van hoofdstuk 10 van toepassing, nu de scheidslijn tussen georganiseerde misdaad en organisatiecriminaliteit dun is. Zie Huisman & Kleemans 2017, p. 536-537.

lijke aanpak van organisatiecriminaliteit (*Ton Duijkersloot*). Dit blok eindigt met de publiek-private aanpak van organisatiecriminaliteit (*Clarissa Meerts*).

In het vierde blok staat terrorisme centraal. De totstandkoming van terrorismewetgeving wordt geanalyseerd vanuit een holistisch perspectief (*Maartje van der Woude*), waarna vervolgens de aandacht wordt gevestigd op de strafrechtelijke aanpak van terrorisme (*Sven Brinkhoff*) en de internationale aspecten van terrorismebestrijding (*Francesca Anzovino*).

Het vijfde blok gaat over de aanpak van mensenhandel. Dit blok bestaat uit vier verschillende hoofdstukken, die ieder een eigen perspectief belichten. Er wordt aandacht besteed aan de criminologische perspectieven op mensenhandel met de focus op seksuele uitbuiting (*Brenda Oude Breuil*). Ook wordt het strafrechtelijke kader van de aanpak van mensenhandel besproken (*Luuk Esser*). Hetzelfde geldt voor de integrale aanpak van arbeidsuitbuiting (*Masja van Meeteren*) en het financiële onderzoek naar mensenhandel (*Jill Coster van Voorhout*).

In het zesde blok wordt aandacht besteed aan cybercriminaliteit. Dit laatste inhoudelijke blok vangt aan met een rechtssociologische bijdrage over bestuurlijke veiligheidsmaatregelen in cyberspace (*Willem Bantema*). Ook wordt aandacht besteed aan de strafrechtelijke aspecten van de aanpak van cybercriminaliteit (*Jan-Jaap Oerlemans en Dave van Toor*). Dit blok sluit af met een hoofdstuk over strafrechtelijk-criminologische perspectieven op de strafbaarstelling van *sexchatting* (*Renée Kool en Benny van der Vorm*).

Tot slot zal in het laatste blok de balans worden opgemaakt en wordt de centrale onderzoeksvraag die ten grondslag ligt aan dit boek beantwoord. In dit hoofdstuk zal de staat van de strafrechtelijke criminologie worden belicht en de toekomst van deze criminologische deeldiscipline nader worden gezien (*Benny van der Vorm*).

LITERATUUR

- J.J.H. Beckers, *Tussen ideaal en werkelijkheid. Een empirische studie naar de strafrechtelijke aanpak van organisatiecriminaliteit in Nederland* (diss. Rotterdam), Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam 2017.
- C. Bijleveld, *Research Methods for Empirical Legal Studies: An Introduction*, Den Haag: Boom juridisch 2019.
- M.M. Boone, 'Sanctierecht. Toepassing en beëindiging van werkstraffen en voorwaardelijkstraffen in het volwassenenstrafrecht', in: M. Smit, B. Marseille, A. Akkermans, M. Malsch & C. Bijleveld (red.), *Nederlandse Encyclopedie Empirical Legal Studies*, Den Haag: Boom juridisch 2020, p. 889-913.
- M.M. Boone & C.H. Brants, 'Inleiding. De lessen uit Minority Report en Clockwork Orange', in: M.M. Boone & C.H. Brants (red.), *Criminologie en strafrecht* (derde druk), Den Haag: Boom criminologie 2020, p. 11-25.
- K. van den Bos, *Inleiding empirische rechtswetenschap*, Den Haag: Boom juridisch 2020.
- C.H. Brants, *Living on the hyphen. De meerwaarde van een meervoudig perspectief* (afscheidsrede Utrecht), Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2013.

- H. van de Bunt, 'Corruptie bekeken in zijn context. Overpeinzingen bij de zaak-François en de Vastgoedfraude', in: A.C. Spapens, M.S. Groenhuijsen & T. Kooijmans (red.), *Universalis* (Liber Amicorum Cyrille Fijnaut), Antwerpen/Cambridge: Intersentia 2011, p. 31-39.
- H.G. van de Bunt & R. van Swaaningen, 'Criminologie. Criminologen aan de Nieuwe Maas: Vijftig jaar criminologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam', in: L.C. Winkel & L.J.J. Rogier (red.), *Erasmus School of Law en haar voorgangers. 50 jaar juridisch onderwijs en onderzoek aan de Nederlandse Economische Hogeschool en de Erasmus Universiteit te Rotterdam*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013, p. 51-67.
- P.C. van Duyné, *Empirische strafrechtswetenschappen* (oratie Tilburg), Alphen aan den Rijn: Samsom 1997.
- N. Elbers, M. Malsch, P. van der Laan, A. Akkermans & C. Bijleveld, 'Empirisch-juridisch onderzoek in Nederland: Bespiegelingen over de stand van zaken in de rechtswetenschap, het juridisch onderwijs en de rechtspraktijk', *RdW* 2018, afl. 1, p. 30-42.
- C.J.C.F. Fijnaut, *Verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafrechtswetenschap* (oratie Rotterdam), Arnhem: Gouda Quint 1986.
- C.J.C.F. Fijnaut, 'Op zoek naar geïntegreerde strafrechtswetenschap', in: G.C.G.J. van Roermund, M.S. Groenhuijsen & W.J. Witteveen (red.), *Symposium strafrecht: Vervolg van een grondslagendebat*, Arnhem: Gouda Quint 1993, p. 315-321.
- C.J.C.F. Fijnaut, 'De waarde van de geïntegreerde strafrechtswetenschap: een gevalstudie', in: H. de Doelder, R.M.G.E. Focué & R.A.F. Gerding (red.), *Geïntegreerde rechtswetenschap. Opstellen geschreven ter gelegenheid van het dertigjarig bestaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Erasmus Universiteit Rotterdam 1963-1993*, Arnhem: Gouda Quint 1994, p. 341-356.
- C.J.C.F. Fijnaut, *Criminologie en strafrechtsbedeling. Een historische en transatlantische inleiding*, Antwerpen/Cambridge: Intersentia 2014.
- C.J.C.F. Fijnaut, 'Een criminologisch vergezicht op de zware misdaad in Nederland', *DD* 2021, afl. 7, p. 620-635.
- D. Garland, 'Of Crimes and Criminals: The Development of Criminology in Britain', in: M. Maguire, T. Morgan & R. Reiner (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford: Oxford University Press 2002, p. 7-50.
- M.S. Groenhuijsen, 'Verleden en heden van de geïntegreerde strafrechtswetenschap', in: A.C. Spapens, M.S. Groenhuijsen & T. Kooijmans (red.), *Universalis* (Liber Amicorum Cyrille Fijnaut), Antwerpen/Cambridge: Intersentia 2011, p. 125-140.
- W. Huisman, 'Criminologisch onderwijs binnen en buiten de strafrechtswetenschappen', *DD* 2018, afl. 6, p. 451-461.
- W. Huisman, K. Camphuysen & C. Bijleveld, 'Naar een blauwe criminologie? Over illegale visserij, visfraude en criminologie', *TvC* 2018, afl. 2, p. 199-213.
- W. Huisman, J.W. de Keijser & F.M. Weerman, 'Rubriek Criminologie. Criminologische inzichten in de bestuurlijke aanpak van organisatiecriminaliteit', *DD* 2016, afl. 1, p. 30-36.
- W. Huisman & E. Kleemans, 'Organisatiecriminaliteit, georganiseerde criminaliteit en ondermijning', in: R. Staring, R. van Swaaningen & K. van Wingerde (red.), *Over de muren van stilzwijgen* (Liber Amicorum Henk van de Bunt), Den Haag: Boom criminologie 2017, p. 535-549.
- J. de Hullu, 'Biografisch onderzoek als (bescheiden) onderdeel van een brede strafrechtswetenschap', in: A.C. Spapens, M.S. Groenhuijsen & T. Kooijmans (red.), *Universalis* (Liber Amicorum Cyrille Fijnaut), Antwerpen/Cambridge: Intersentia 2011, p. 141-152.
- C. Kelk & F. de Jong, *Studieboek materieel strafrecht* (zvende druk), Deventer: Wolters Kluwer 2019.
- F.G.H. Kristen, R.M.I. Lamp, J.M.W. Lindeman, M.J.J.P. Luchtman & W.S. de Zanger, 'Inleiding', in: F.G.H. Kristen, R.M.I. Lamp, J.M.W. Lindeman, M.J.J.P. Luchtman & W.S. de Zanger (red.), *Bijzonder strafrecht. Strafrechtelijke handhaving van sociaal-economisch en fiscaal recht in Nederland* (tweede druk), Den Haag: Boom juridisch 2019, p. 17-22.

- J. van der Leun, 'Empirisch-juridisch onderzoek en strafbaarstelling', in: J. Altena, J. Cnossen, J. Crijns, P. Schuyt & J. ten Voorde (red.), *In de onderlinge samenhang* (Liber Amicorum Tineke Cleiren), Den Haag: Boom juridisch 2021, p. 363-375.
- E. Mak, *The T-shaped Lawyer and Beyond. Rethinking legal professionalism and legal education for contemporary societies* (oratie Utrecht), The Hague: Eleven International Publishing 2017.
- B. Marseille & C. Bijleveld, 'Empirical Legal Studies als integraal onderdeel van rechtswetenschappelijk onderzoek', *NJBlog* 28 juni 2018.
- L.B. Nielsen, 'The Need for Multi-Method Approaches in Empirical Legal Research', in: P. Cane & H.M. Kritzer (eds.), *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*, Oxford: Oxford University Press 2010, p. 951-976.
- M. Smit, B. Marseille, A. Akkermans, M. Malsch & C. Bijleveld, '25 jaar empirisch-juridisch onderzoek in Nederland. Een inleiding tot de Encyclopedie ELS', in: M. Smit, B. Marseille, A. Akkermans, M. Malsch & C. Bijleveld (red.), *Nederlandse Encyclopedie Empirical Legal Studies*, Den Haag: Boom juridisch 2020, p. 11-23.
- C. Smith, 'Het normatieve karakter van de rechtswetenschap: recht als oordeel', *R&R* 2009, afl. 3, p. 202-225.
- C.J.J.M. Stolker, 'Ja, geleerd zijn jullie wel! Over de status van de rechtswetenschap', *NJB* 2003, p. 766-778.
- R. van Swaaningen, 'Criminologen aan de Maas. Reflecties op het idee van geïntegreerde strafrechtswetenschap', in: A.C. Spapens, M.S. Groenhuisen & T. Kooijmans (red.), *Universalis* (Liber Amicorum Cyrille Fijnaut), Antwerpen/Cambridge: Intersentia 2011, p. 249-262.
- R. van Swaaningen & J.R. Blad, 'De ontmaskering van het strafrechtelijk discours. Een inleiding tot het werk van Louk Hulsman', in: R. van Swaaningen & J.R. Blad (red.), *De ontmaskering van het strafrechtelijk discours. Een bloemlezing uit het werk van Louk Hulsman*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2011, p. 9-31.
- D.P. van Uhm & A.C.M. Spapens, 'Groene criminologie', *TvC* 2018, afl. 2, p. 131-141.
- B. van der Vorm, 'De straffende burgemeester: een gevaar voor het strafrecht?', *DD* 2017, afl. 2, p. 77-91.
- B. van der Vorm, *Bestuursrechtelijke criminologie. Een verkenning naar de relatie tussen criminologie en bestuursrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018.
- B. van der Vorm, 'De overtredingen betreffende de veldpolitie: overheveling naar het bestuursrecht?', *TBS&H* 2020, afl. 4, p. 165-173 (2020a).
- B. van der Vorm, *Bestuursrechtelijke victimologie. Een verkenning naar de relatie tussen victimologie en bestuursrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2020b.
- B. van der Vorm & P.C. van Duyn, 'De burgemeester als "sheriff" in de aanpak van ondermijnende misdaad: op weg naar een wettelijke grondslag?', *TvV* 2020, afl. 4, p. 54-68.
- B. van der Vorm & W. Huisman, 'Criminologie en bijzonder strafrecht: Over de betekenis van de criminologie voor de handhaving van het bestuursrecht en het bijzondere strafrecht', *TBS&H* 2019, afl. 2, p. 81-85.
- K. van Wingerde & H. van de Bunt, 'Onderzoeksnotities. Geëiste en opgelegde sancties bij de strafrechtelijke afhandeling van georganiseerde criminaliteit', *TvC* 2016, afl. 2, p. 19-35.